

Розділ VIII. Методичні аспекти організації навчально-виховного процесу в початковій школі

doi: 10.15330/msuc.2017.16.172-176

Олена Будник,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Olena Budnyk,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Research Scientist,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
budolen@yahoo.com
ID orcid.org/0000-0002-5764-6748

УДК 316.614:379.8

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВ У ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

PROBLEM OF LEISURE ORGANIZATION OF STUDENTS IN MOUNTAIN SCHOOLS OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS

У статті висвітлено проблему дозвілля учнів підліткового віку в гірській школі Українських Карпат в умовах нової соціокультурної реальності. Досліджено особливості ціннісних орієнтацій молодих людей віком 12-15 років щодо проведення вільного часу. Обґрунтовано соціокультурний контекст дозвіллевої діяльності та виявлено загальні тенденції щодо організації дозвілля підлітків в гірському регіоні. Представлено результати експериментального вивчення зацікавленість підлітків і специфіки проведення вільного часу в гірському освітньому середовищі. У результаті дослідження з'ясовано, що більшість учнів на дозвіллі надають перевагу пасивним видам діяльності (слухають музику, проводять час в Інтернет-середовищі, переглядають телепередачі). Значна частина респондентів активно відпочивають з друзями за межами дому, зазвичай у природному середовищі. Виявлено відсутність у них цілеспрямованості та домінування емоційного аспекту щодо організації змістовного дозвілля.

Ключові слова: гірська школа, дозвілля, культурно-дозвіллева діяльність, освітнє середовище, Українські Карпати, учні підліткового віку.

The article is devoted to the problem of leisure activities of adolescent pupils in the mountainous school of the Ukrainian Carpathians in the conditions of a new socio-cultural reality. The peculiarities of value orientations of young people aged 12-15 in relation to leisure time spending are investigated. The sociocultural context of leisure activities is substantiated and general tendencies in teenagers leisure activities in the mountain region are revealed in the article. The results of the experimental study of the interests of adolescents and the specifics of leisure time in the mountain educational environment are presented in the paper. The study found that most students at leisure prefer passive activities (listening to music, spending time on the Internet environment, watching TV shows, etc). A significant proportion of respondents prefer to have an active rest with friends outside the house, usually in the natural environment. The absence of purposefulness and domination of the emotional aspect in organizing meaningful leisure is revealed by the author.

Key words: mountain school, leisure, cultural and leisure activities, educational environment, Ukrainian Carpathians, pupils in their teens.

В статье освещена проблема досуга учащихся подросткового возраста в горной школе Украинских Карпат в условиях новой социокультурной реальности. Исследованы особенности ценностных ориентаций молодых людей в возрасте 12-15 лет по проведению свободного времени. Обоснованно соціокультурный контекст досуговой деятельности и выявлены общие тенденции организации досуга подростков в горном регионе. Представлены результаты экспериментального изучения интересов подростков и специфики проведения свободного времени в горной образовательной среде. В результате исследования установлено, что большинство учеников на досуге предпочитают пассивные виды деятельности (слушают музыку, проводят время в Интернет-среде, просматривают телепередачи). Значительная часть респондентов активно отдыхают с друзьями вне дома, обычно в природной среде. Вывявлено отсутствие у них целеустремленности и доминирование эмоционального аспекта по организации содержательного досуга.

Ключевые слова: горная школа, досуг, культурно-досуговая деятельность, образовательная среда, Украинские Карпаты, ученики подросткового возраста.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах стрімкого розвитку цивілізації проблема вільного часу є важливою цінністю в житті людини. Змістовна організація відпочинку може слугувати істотним стимулом для її гармонійного становлення, зокрема морфологічного та функціонального, психологічного та соціального. Окремі форми фізичної, соціальної чи інтелектуальної активності ефективно впливають на освітній процес. Водночас динамічні зміни в сучасному світі детермінують як позитивні, так і негативні явища у житті молодого покоління. Першочергове значення належить правильному збалансуванню основних елементів життя, зокрема навчання і відпочинку.

Гірський регіон Українських Карпат характеризується потенційними можливостями для пізнання природних ресурсів, неповторної духовності та культури. Специфічне ландшафтно-географічне та етнокультурне середовище впливає на формування особистісних цінностей вихованця. Тут достатньо збереглися традиційні ремесла, прогресивні ритуальні традиції, які, безумовно, слугують дієвим засобом гармонійного розвитку особистості у різних формах її дозвільної діяльності [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема поліаспектності впливу української культури на зміст шкільної освіти, розроблення нових моделей формування особистості на засадах синтезу загальнолюдських і національних цінностей висвітлена в наукових працях І. Бега, В. Кононенка, Л. Масол, Р. Скульського, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та інших учених. Принцип етнізації виховання учнів в умовах гірської (гуцульської) школи відображений у дослідженнях П. Лосюка, В. Хруща, І. Пелипейка; вплив ландшафтно-географічного, соціокультурного середовища на моральне становлення молоді в гірській місцевості вивчають Г. Васянович, Ю. Москаленко, І. Червінська; гірське середовище як важливий чинник формування психології горян – Л. Орбан-Лембрик, С. Литвин-Кіндратюк; рекреаційно-оздоровчі можливості Карпат та їх використання у вихованні здорової особистості – Б. Грицуляк, М. Летоха, П. Мазур, Л. Маховська, В. Михайлищук та інші. Теоретико-методичні аспекти використання вільного часу дітей і молоді обґрунтували В. Артемов, Є. Головаха, В. Бочелюк, О. Петрова, Д. Половєня та ін. Однак проблема організації дозвільної діяльності учнів в освітньому просторі гірської школи не була предметом спеціального вивчення.

Формування мети статті. Мета статті – на основі результатів експериментального дослідження висвітлити проблему організації дозвілля учнів підліткового віку в гірській школі Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасні науковці вільний час визначають як сукупність конкретних видів діяльності, що мають метою відновлення фізичної рівноваги, розвиток здібностей індивіда; як вільну самоцільну діяльність. Весь вільний час, зазвичай, поділяють на час дозвілля та час активної діяльності. Дозвілля – це сукупність занять, спрямованих на відновлення фізичного та психічного здоров'я людини (заняття індивідуального, колективно-видовищного чи публічно-видовищного характеру, пов'язані з відпочинком чи розвагами, спілкування, прогулянки). Час активної діяльності – це система занять, мета яких – удосконалення й розвиток особистості (соціально-культурна і науково-технічна творчість, суспільно-політична діяльність, самоосвіта, заняття спортом) [5, с. 442–446].

Дозвільну діяльність розуміють як «цілеспрямовану, самокеровану пізнавальну діяльність, що є необхідною для розвитку здатності здобувати знання; як сукупність занять, за допомогою яких задовольняються фізичні, психічні та духовні потреби» [2, с. 42]. Специфічними ознаками дозвілля вважають свободу вибору, свободу від обов'язків; добровільну участь у дозвільній діяльності; бажання отримати радість та задоволення; компенсаційність дозвілля [4]. Саме принципи добровільності, морально-психологічного комфорту, особистісно зорієнтованого виховання, гуманістичної спрямованості, свободи вибору змісту дозвілля вважають пріоритетними у Великій Британії, Бельгії, Голландії, Італії, Канаді, Польщі, США, Франції та інших країнах.

Сучасна молодь обирає різні форми дозвілля. На цей вибір впливає не лише освітнє середовище навчального закладу, а й головним чином батьки, їхні родинні традиції організації відпочинку, друзі. Трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві, призводять до збільшення ресурсів для змістовного використання вільного часу. Тому надзвичайно важливо сьогодні, щоб молода людина, з одного боку, оцінила значення контакту з природним середовищем для її психофізичного розвитку, а з іншого, – культурні моделі поведінки у час дозвілля, можливості участі в інтелектуально-мистецьких заходах тощо.

Соціально-педагогічна діяльність учителя щодо організації дозвілля школярів у багатьох країнах розглядається як сфера розвитку особистісного потенціалу, соціальної культури, формування громадянських якостей, розвитку духовних цінностей вихованців, збереження національних традицій, прилучення до спортивно-оздоровчої роботи. Наприклад, у низці канадських та американських шкіл, де навчається українська діаспора, створюють фонди та організації для розвитку духовно-естетичних цінностей дітей, проведення культуротворчих заходів, надання допомоги в реалізації спортивно-оздоровчих програм, підтримки функціонування дозвільних клубів і секцій при суботніх чи недільних школах.

Для вивчення та аналізу специфіки і змісту дозвілля сучасними школярами, визначення впливу гірського освітнього середовища на їхню фізичну, соціальну та психічну активність нами проведено експериментальне дослідження в гірських школах Українських Карпат (смт. Ворохта та м. Надвірна Івано-Франківської області). У роботі використано авторський опитувальник для учнів підліткового віку. Участь в анкетуванні була анонімною. Опитування проводилося в березні та квітні 2017 року у випадково відібраних школах. У дослідженні взяв участь 131 школяр віком від 12 до 15 років. Аналіз структури досліджуваних засвідчує, що кількість хлопців і дівчат

була практично однакова (64 дівчини і 67 хлопців). Респонденти відповідали на питання про те, як провели дозвілля протягом останніх 3-х місяців. В анкеті запропоновано 12 способів проведення вільного часу і чотири варіанти можливої відповіді. Статистичні дані подано на підставі результатів опитування (табл. 1).

Таблиця 1

Дозвілля підлітків в гірській школі Українських Карпат

Види діяльності	1 або більше разів на тиждень		1 або більше разів на місяць		1-2 рази протягом 3-х місяців		Жодного разу протягом 3-х місяців	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Танцював(ла) на дискотеках	24	18,3	28	21,4	18	13,7	61	46,6
Ходив(ла) у кіно	6	4,6	21	16,0	51	38,9	53	40,5
Ходив(ла) на концерт	4	3,1	16	12,2	41	31,3	70	53,4
Читав(ла) книги	50	38,2	31	23,7	32	24,4	18	13,7
Був(ла) на футболі	28	21,4	18	13,7	33	25,2	52	39,7
Слухав(ла) музику	111	84,7	9	6,9	9	6,9	2	1,5
Займався(лася) одним із видів спорту	72	54,9	27	20,6	22	16,8	10	7,6
Проводив(ла) час перед комп'ютером	88	67,2	20	15,3	18	13,7	5	3,8
Переглядав(ла) телепередачі	51	38,9	41	31,3	28	21,4	11	8,4
Відвідав(ла) музеї	0	0	2	1,5	22	16,8	107	81,7
Разом з родиною ходив(ла) за покупками	54	41,2	34	25,9	24	18,3	19	14,5
Брав(ла) участь в активному відпочинку з друзями, за межами дому	95	72,5	21	16,1	8	6,1	7	5,3

Як засвідчують результати нашого дослідження, більшість учнів (84,7% від загальної кількості опитаних) один або більше разів на тиждень на дозвіллі слухають музику (82,1% хлопців і 87,5% дівчат); проводять вільний час біля комп'ютера, зокрема в соціальних мережах – 85,1% хлопців і 48,4% дівчат. Не випадково Т. Гук наголошує на тому, що проведення дозвілля підлітками є часто неконтрольоване. На думку вченого, вони захоплюються соціальними мережами, оскільки це пов'язано з природною потребою налагодити соціальні контакти, взаємодіяти з однолітками, віднайти необхідну інформацію про себе тощо [8, р. 26]. Водночас це може бути й небезпечно для самих підлітків (приміром, ігри в так званих «групах смерті»: «Синій кит», «Тихий дім», «Феї Вінкс», «Зникни на 24 години» і т.п.).

Тривогу викликає той факт, що шаленими темпами зростає кількість споживачів віртуальної інформації серед учнів, у т.ч. в гірському регіоні. Такі проблеми актуальні у наш час для педагогічної громадськості багатьох країн. Приміром, у США в 2011 році середня тривалість контакту дитини з медіа перевищила 7 годин на добу, сягнувши показника, співмірного з часом перебування її в школі [6, с. 24]. Українські діти ще не досягли в користуванні такої межі: 42 % осіб проводять у медіапросторі менше години на добу, 47 % – від 1 до 4 годин, 11% – понад 4 години. Однак стурбованість викликає зростання кількості споживачів медіапродукції вже серед учнів початкових класів, зокрема шестирічних дітей [Там само]. Прийшовши в школу, вихованець стає менш контрольованим з боку батьків, легко піддається Інтернет-спокусам, відтак здійснюється потужний вплив іноді агресивного медіасередовища на процес його соціалізації. Тому важливим завданням учителя є здійснення профілактичної роботи у спілкуванні у соцмережах, застереження батьків від негативного впливу Інтернету на учнів, які часто перед монітором проводять більшу частину свого вільного часу. Більше того, часто-густо учні задля цікавості можуть брати участь у сумнівних знайомствах в інформаційному просторі, залишати свою поштову адресу, відомості про батьків, родинні світлина та ін.

У підлітків надто висока потреба у квазі-грі, навчальній і практичній ігровій діяльності, вони прагнуть нових цікавих вражень від пізнання й спілкування, тому Інтернет-мережа часто-густо слугує засобом їхньої соціалізації, компенсаторним механізмом через відсутність соціальних контактів у реальному світі. С. Максименко визначає основні вимоги для різних вікових категорій дітей і їхніх батьків щодо безпечного користування віртуальним простором. Задля убезпечення дітей учений вважає доцільним батькам і вчителям здійснювати контроль за відповідними сайтами, нормувати час перебування за комп'ютером, учити правил конфіденційності й стимулювати вихованця до відвертості щодо його віртуального життя [3, с. 16–17]. Дуже часто діти стають жертвами он-лайн загроз: віртуального насильства, порнографії, впливу Інтернет-шахраїв, кримінальних осіб, що мають метою оволодіння особистою інформацією про користувача. За нашими даними, 13,5% майбутніх

учителів (студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника), котрі брали участь в експериментальному дослідженні, зізнались, що й самі попадались віртуальним шахарям в Інтернет-середовищі [1]. Очевидно, в гірській школі актуальними є питання профілактичної роботи з метою запобігання в дітей агресивності, асоціальності та інших негативів, джерелами яких часто виступають засоби масової інформації. Отже, одним із важливих завдань організації освітньо-виховної роботи з школярами є формування в них інформаційно-мережевої культури, що передбачає уміння використовувати Інтернет-ресурси для навчально-пізнавальних і розвивальних цілей.

Серед підлітків гірського регіону вказали, що один або більше разів на тиждень надають перевагу активному відпочинку з друзями, за межами дому – 75,2% респондентів (76,1% хлопців і 68,7% дівчат), водночас зізналися, що жодного разу протягом останніх трьох місяців не було такого відпочинку 5,3% школярів. 62,6% опитаних займаються фізичними вправами вдома, 33,6% це роблять дуже рідко і 3,7% – не займаються вдома взагалі. Досліджено, що основною формою їх рухової активності є уроки фізичної культури (67,3% учнів). Більша половина опитаних учнів (54,9%) займаються різними видами спорту поза межами школи.

Водночас викликає занепокоєння той факт, що тільки третина учнів (38,2%) один або більше разів на тиждень читають книги. Ще менша кількість респондентів на дозвіллі надають перевагу мистецтву: протягом трьох місяців не були в кінотеатрі 40,5%, на концерті – 53,4%, в музеї – 81,7% учнів. Якщо в минулому в сільській місцевості молоді люди захоплювалися народними танцями, зустрічалися на вечорницях і т.п., то в сучасному гірському середовищі тільки 18,2% учнів вказали, що відвідували дискотеку один або більше разів на тиждень, 21,4% – один або більше разів на місяць, 13,7% – один-два рази протягом 3-х місяців і жодного разу цього часу – 46,6% опитаних.

На жаль, окрема група підлітків у сільській (гірській) місцевості не мають стабільних зацікавлень, набуває поширення алкоголізм і наркоманія, що певним чином є результатом конфлікту особистості та суспільства, кризи соціалізації. В досліджуваному регіоні Українських Карпат ця проблема теж має місце. З'ясовано, що в обстежуваній групі учнів 76,3% дівчат і 58,3% хлопців вказали, що не курять і ніколи не курили; 3,4% дівчат і 2% хлопців зізналися, що курять щодня. Виявлено, що 14% респондентів – не палять тютюн, але колись пробували, 11,2% – роблять це 1-3 рази на місяць. З'ясовано, що 55,1% учнів ніколи не пробували алкоголь, 19,7% – не вживають, але колись пробували. Інші вживають алкогольні напої з такою періодичністю: 1,9% – щотижня, 2,8% – 1-3 рази в місяць, 20,5% – іноді.

Враховуючи специфіку проведення вільного часу учнями досліджуваного регіону та їх вплив на формування та розвиток особистості, визначаємо три основних групи зацікавлень: мистецько-творчий – це заняття, що мають метою створення (відтворення) власних матеріальних чи духовних цінностей і виражаються у певній суспільній діяльності відповідного змісту, потребують художньої чи науково-технічної творчості, самоосвіти і саморозвитку; культурно-споживальний – передбачають використання творчого продукту: читання книг, періодичної преси; перегляд кіно, відвідування театру, виставок тощо; спортивно-оздоровчий – різні види культурно-розважальних та спортивно-туристичних занять: туризм, танцювальні вечори, дискотеки, відпочинок у горах, спортивні змагання, фітнес та ін. Отож, рекреаційний характер відпочинку відображає культурно-дозвіллеву активність учнів, а мистецько-творчий і культурно-споживальний – сприяють розвитку їх творчої діяльності.

У теперішній освітній практиці актуалізується значення суспільно-культурної анімації у підготовці вчителя, зокрема в Польській Республіці. Б. Єдлевська зазначає, що підготовка аніматорів на педагогічних факультетах університетів здійснюється з урахуванням кращих науково-дидактичних традицій та історичних особливостей регіону за спеціальними програмами [9, s. 271]. У дискурсі нашого дослідження заслуговує уваги досвід польських колег щодо залучення майбутніх учителів до проектної діяльності анімаційного змісту в різних групах: суспільно-культурна анімація для дітей і молоді шкільного віку, культурна анімація в середовищі дітей з особливими потребами, суспільно-культурна анімація для дітей із неблагополучних родин, суспільно-культурна анімація в студентському середовищі та ін. [9, s. 284–288]. Вважаємо, що такі форми діяльності педагога допомагатимуть в організації змістовної дозвіллевої діяльності з учнями в умовах мікросоціуму.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження приходимо до висновку, що особливості організації дозвілля молодих людей значною мірою обумовлені складними соціально-економічними процесами, характерними для сьогодення. Посилення урбанізації, криза основних інституцій соціалізації, розрив між соціальною та фізіологічною зрілістю школярів та інші впливають на специфіку проведення ними вільного часу. Молоді люди, котрі проживають в гірському регіоні, більшою мірою схильні до автономізації від батьків, проведенні дозвілля за межами дому в природному середовищі.

З'ясовано, що організація змістовного дозвілля в школярів характеризується домінуванням емоційного аспекту над інформативним. Так, значна кількість молодих людей надають перевагу таким видам відпочинку, як: заняття спортом, слухання музики, перегляд телепередач, організація дозвілля з друзями за межами дому та ін. Тому у виховній роботі педагогові варто здійснювати ефективний виховний вплив на свідомість, інтелектуальний розвиток учнів передусім через їхню емоційну сферу.

Опанування соціальним досвідом здійснюється шляхом формування відповідних умінь і навичок школярів, тобто у змісті дозвілля визначальними є практичні знання. Адже, як засвідчують результати нашого дослідження, у змісті вільного часу школярів чітко переважає практичний аспект над теоретичним. Більшість респондентів вказали на те, що люблять займатися різними видами спорту, активно відпочивати з друзями за межами дому. Водночас культурні, мистецько-творчі зацікавлення підлітків не посіли належного їм місця в ієрархії видів діяльності. Очевидно, це пояснюється відсутністю в гірському середовищі культурно-мистецької

інфраструктури: за нашими дослідженнями, 4,6% учнів відвідували кінотеатр один або більше разів на тиждень, 3,1% – були на концерті і жоден опитаний не відвідав музею (протягом останніх 3 місяців не були в музеї 81,7% респондентів). Виявлено орієнтацію школярів гірського регіону на пасивні види діяльності (слухання музики, перегляд телепередач і т.п.), відсутність у них цілеспрямованості в організації змістовного дозвілля.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в розробленні змісту та структури культурно-дозвілєвої діяльності дітей і молоді з урахуванням специфіки сучасної гірської школи Українських Карпат.

1. Будник О., Минай Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній початковій школі: реалії та перспективи / О. Будник, Ю. Минай // Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – № 14. – С. 84-88.
2. Голік О. Клуб веселих та найкмітливіших як форма організації дозвілля студентів у вищому навчальному закладі / О. Голік // Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2008. – № 1. – С. 42-46.
3. Максименко С. Д. Психічні механізми самореалізації особистості в медіапросторі / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2013. – № 2(79). – С. 14-17.
4. Петрова О. В. Дозвілля в зарубіжних країнах / О. В. Петрова. – Київ : Кондор, 2005. – 408 с.
5. Половеня Д. І. Роль вільного часу в процесі творчої самореалізації людини / Д. І. Половеня // Природа, людина, культура: проблеми гармонії : матеріали науч. конф. Минск: Беларус. гос. ун-т культуры, 2003. – С. 442-446.
6. Слюсаревський М. М. Медіаорієнтаційна функція освіти як відповідь на виклики інформаційної доби / М. М. Слюсаревський // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2013. – № 2(79). – С. 18-27.
7. Budnyk O. Teachers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22-28. DOI:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32.
8. Huk T. Use of Facebook by Children Aged 10-12. Presence in Social Media despite the Prohibition / Tomasz Huk // The New Educational Review. – 2016. – № 46. – P. 7-28. DOI: 10.15804/tner.2016.46.4.01.
9. Jedlewska B. Miejsce i ranga animacji społeczno-kulturalnej w edukacji pedagogów w Polskich Uniwersytetach / B. Jedlewska // Педагогічна освіта в Україні і Польщі: реалії та перспективи: збірник наукових праць, за ред. Д. Герцюка і Р. Кухи. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка "Триада плюс", 2008. – С. 271-290.

Reference

1. Budnyk O., Mynai Yu. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasni pochatkovii shkoli: realii ta perspektyvy / O. Budnyk, Yu. Mynai // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2016. – № 14. – S. 84-88.
2. Holik O. Klub veselykh ta naikmitlyvishykh yak forma orhanizatsii dozvillia studentiv u vyshchomu navchalnomu zakladi / O. Holik // Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka, 2008. – № 1. – S. 42-46.
3. Maksymenko S. D. Psykhichni mekhanizmy samorealizatsii osobystosti v mediaprostori / S. D. Maksymenko // Pedahohika i psykholohiia : Visnyk NAPN Ukrainy. – 2013. – № 2(79). – S. 14-17.
4. Petrova O. V. Dozvillia v zarubizhnykh krainakh / O. V. Petrova. – Kyiv : Kondor, 2005. – 408 s.
5. Polovenya D. I. Rol svobodnogo vremeni v protsesse tvorcheskoy samorealizatsii lichnosti / D. I. Polovenya // Priroda, chelovek, kultura: problemyi harmonii : materialy nauchn. konf. Minsk: Belarus. gos. un-t kulturyi, 2003. – S. 442-446.
6. Sliusarevskiy M. M. Mediaorientsiina funktsiia osvity yak vidpovid na vyklyky informatsiinoi doby / M. M. Sliusarevskiy // Pedahohika i psykholohiia : Visnyk NAPN Ukrainy. – 2013. – № 2(79). – S. 18-27.
7. Budnyk O. Teachers Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / O. Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22-28. DOI:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32).
8. Huk T. Use of Facebook by Children Aged 10-12. Presence in Social Media despite the Prohibition / Tomasz Huk // The New Educational Review. – 2016. – № 46. – R. 7-28. DOI: 10.15804/tner.2016.46.4.01
9. Jedlewska B. Miejsce i ranga animacji społeczno-kulturalnej w edukacji pedagogów w Polskich Uniwersytetach / V. Jedlewska // Pedahohichna osvita v Ukraini i Polshchi: realii ta perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats, za red. D. Hertsyuka i R. Kukhy. – Lviv : Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Franka "Triada plus", 2008. – S. 271-290.

